

Türk Coğrafya Dergisi

http://www.tck.org.tr

Sayı 57: 1-10, İstanbul

Basıllı ISSN 1302-5856

Elektronik ISSN 1308-9773

Birinci Coğrafya Kongresi'nde Türkiye Coğrafi Bölgelerinin İsimlendirilmesi, Sınırlarının Tespiti ve Günümüze Etkileri *

Regions of Turkey Geographical Nomenclature of the First Geography Congress (1941), and its effects on Detection Limits

Metin TUNCEL

Türk Coğrafya Kurumu Eski Başkanı
Emekli Öğretim Üyesi

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü,
Laleli/İstanbul
ymtuncel@gmail.com

*Bu yazı Prof. Dr. Metin Tuncel'in 2011 yılında yapılan Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi'nde davetli konuşmacı olarak yaptığı konuşmanın metne dökülmesi ile hazırlanmıştır (Fotoğraf 1). Konuşmayı Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin Sönmez deşifre etmiş, son kontrolü Prof. Dr. Metin Tuncel tarafından gerçekleştirilmiştir.

GİRİŞ

Türkiye tarihi çok eskiye inen bir ülkedir. Fransa örneği gibi, İspanya örneği gibi biz de coğrafi bölgelerimizi tarihten esinlenerek alıp kullanabiliriz. Büyük bir kara devleti olan Hitit Devleti (**MÖ 1650-MÖ 1200**) parçaladıktan sonra, Hitit dönemi ile Roma İmparatorluğu (**MÖ 27- MS 476**) dönemi arasında Anadolu'da bir takım bölge isimleri var. Bu isimlendirmede Hitit dönemi ile Roma dönemi arasında kullanılan belli isimler vardır. Roma da bunları almıştır (Fotoğraf 2). Şurası Misya (*Mysia*), şurası Bitinya (*Bithynia*), şurası Paflagonya (*Paphlagonia*) şurası Galatya (*Galatia*), şurası bugün turistlerimizde kullandığı gibi Kapadokya (*Cappadocia*), şurası Frigya (*Phrygia*), şurası Karya (*Caria*) şurası Lidya (*Lydia*) gibi¹.

Antalya ovası Pamfilya (*Pamphylia*) olarak isimlendirilmiştir. Bunlar bölge adıdır. Benim göller yöresi

dediğim bölgenin adı Pisidya (*Pisidia*) olarak isimlendirilmiştir. Çukurova yöresinin karşılığı Kilikya (*Cilicia*)'dır. O'da ikiye ayrılır: Ovalık Kilikya, Dağlık Kilikya. Çukuroava, Ovalık Kilikya, şurası Taşlık Kilikya (*Cilicie petre* dedikleri Fransızların). Taşlık Kilikya onu çok güzel tanımlıyor. Ben o yöreye Taşeli diyorum. Taşeli yöresi ismi de *Cilicie petre* adını aynen yansıtıyor. Taşlık Kilikya.

Evet, biz bu isimleri kullanamaz mıydık? Bunlar kültürümüze çok yabancı. Yani 1071 den sonra kültürümüze çok yabancı olan bu isimleri kullanamazdık. O da önemli değil. Biz Anadolu tarihini bir bütün olarak düşünüyoruz. Bizim bugün ki kültürümüz ile ilgili olsun olmasın, bunlar damgasını vuran şeyler. Bu bölgelerin o döneminde bile sınırı tam belli değil, döneminde bile oynak, benim bir Fethiye makalem vardır (Tuncel ve Göçmen, 1973). Fethiye'den bahsederken, zaman zaman Likya'ya, zaman zaman da Karya'ya ait olduğunu söylüyorum. İlkçağdan bahsederken, ben de bu isimleri kullanıyorum. Karşı değilim. Buraların ilk çağda ismi

¹ Burada "şurası" diye ifade edilmesi, konuşma esnasında Metin Tuncel tarafından harita üzerinde ilgili yerlerin gösterilmesinden kaynaklanmaktadır.

böyledir. Göller yöresi anlatırken öğrencilerime, “benim göller yöresi dediğim yer, ilk çağ tarihinde Pisidya denilen yerdir” derim. Onu da bilsin, söylüyorum. Ondan sonra diyorum, Beylikler döneminde Hamitoğulları Beyliği’dir aynı yer. Sınırları tam kavransın diye, Osmanlı idari teşkilatında Hamit sancağıdır, ama bugünkü idari teşkilatlanmada Burdur ilidir. Belki birkaç il daha girer. Onları da söylüyorum. Evet, Burdur çevresinde Hamitoğulları Beyliği zamanında da sınırları kesin belli değildir. Zaten İlkçağ’a ait isimleri o dönemde yaşayanların verdiği de şüpheli. Bu isimleri biz kimden öğreniyoruz? Çok daha sonra, Strabon’dan, Heradot’tan, Homeros’tan. Yani daha sonraki dönem yazarlarından öğrendiğimizdir. Bakın,

Strabon’un bir cümlesi beni destekliyor. Tırnak içinde okuyorum, not almışım bu bölümleri. Fakültemizin rahmetli hocalarından Adnan Pekman tarafından tercümesi yapılan Anadolu’ya ait bölümlerde Strabon buralardan bahsederken; “burada alalım bir, bu bölümler o derece birbirine karışmıştır ki” diyor ve demin söylediğim isimleri söylüyor, “Nerenin Frigya’ya, nerenin Lidya, Karya ve Misya’ya ait olduğu kolay tespit edilemez”. Bunu Strabon söylüyor. Ben söylemiyorum. Ee... bu kadar zor, sınırları tespit edilemez bir bölge adlarını, biz, Türkiye’de Coğrafya Kongresini yapmasaydık kullanabilir miydik? Kullanamayız. Yani eski bir coğrafyada, oradaki çalışanları bırakın, Strabon bile kullanılamayacağını ima ediyor.

Fotoğraf 1. Prof. Dr. Metin Tuncel Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi 2011’de konuşmasının başında tartışmalara konu olan Birinci Coğrafya Kongresi Tutanakları’nı gösterirken.

Ne oldu bu isimler, sonra 19. Yüzyılın sonu 20 yy başındaki arkeologlar ve batılı tarihçiler, batılı jeologlar yeniden canlandırma eğilimi gösterdiler. Arkeologlar bugün de kullanır. Ben “Antalya’ya coğrafi gezi yapmaya gidiyorum” derim, bir arkeolog “Pamfilya’ya kazı yapmaya gidiyorum” der. Bugün de kullanıyorlar. 19. yüzyıldaki arkeologlarının etkisi. Jeologlar da kullandılar. Mesela Anadolu’nun büyük bir kısmını tetkik etmiş olan Alman coğrafyacı (Jeolog mudur? Coğrafyacı mıdır? Philipson için coğrafyacı diyeni de var jeolog da), o kullanmıştır. Bizim jeologların Menderes Masifi dedikleri Ege Bölgesi’nin temelini teşkil eden eski kütleyle, iki ismi kullanarak Lidya-Karya masifi adını vermiştir. Jeologlar Menderes masifi derler. Coğrafyacı İbrahim Hakkı Akyol, çok güzel Türkçe bir karşılık bulmuştur. Philipson’un Lidya-Karya masifi dediği eski kütleyle Saruhan-Menteşe eski kütle adını verir. Saruhan-Menteşe yöresinde Lidya’nın karşılığı Saruhan’dır. Tam tamına karşılığı değil de, yaklaşık aynı yer diyelim, Saruhan yöresi, Menteşe yöresi veya daha geniş bir alanı

tanımlamak için Saruhan-Menteşe kütle adını kullanmıştır. Çok da isabetlidir. Şimdi yeni coğrafyacılar da Menderes kütle adını kullanıyor galiba. Yani bölge adı olarak benimsemedik bu demin saydığım isimleri, ama bazılarını yöre adı olarak jeologlar kullanıyorlar.

Başka bir şey daha var. Galatya masifi, jeologların kullandığı Galatya bölgesi, Ankara civarı. Batılı jeologların kullandığı eski isimleri canlandırmaları bakımından bir örnek: Buranın kuzeyinde yer alan bölgeye ne demiştik? Paflagonya demiştik. Fransız coğrafyacıların tabiri ile “*cicatrice de Paflagonie*”. *Cicatrice* Fransızca “yara izi” demektir. Paflagonya yarığı, tabiri kullanılmıştır. Paflagonya yara izi. Bu ne? Bizim kuzey Anadolu fay hattıdır. Fransızların *cicatrice de Paflagonie* dediği, Paflagonya çukuru, Paflagonya yarığı, sözlük anlamına *cicatrice* açıp bakarsak yara izi demektir. Olabilir. Fay hattına yara izi denilebilir. Bu şekilde, bazı isimler batılılar tarafından yapılmaktadır.

Fotoğraf 2. Batı Anadolu'da Hitit Devleti ile Roma Devleti arasındaki dönemde kullanılan isimlerden örnekler (isimlerin yerleştirildiği harita, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot tarafından hazırlanmış olan duvar haritasıdır. Söz konusu harita İstanbul Üniversitesi Coğrafya Programında verilen Coğrafi Bölgeler derslerinde Prof. Dr. Metin Tuncel tarafından da kullanılmıştır. Halen haritanın üzerinde ders anlatırken Tuncel'in Karasu-Aras Dağlarının kuzeyini işaret ettiği tebeşir izleri durmaktadır).

Gelelim bundan sonra bazı Türkçe isimlerde var. Demin söyledim. Buna Saruhan yöresi diyorum. Buna Menteşe yöresi diyorum. Tarihi isimler, Menteşoğulları Beyliği var. Hamitoğulları Beyliği var. Eretna'sı var. Daha Anadolu Selçuklu kurulmadan evvel, Büyük Selçuklu'ya bağlıyken büyük beylikler var. Saltukoğulları Beyliği var. Mengücekoğulları var. Artukoğulları var, Doğu Anadolu'da. Moğol istilasını takiben Anadolu Selçukları parçalandıktan sonra, son beylikler dönemi var Saruhanlar, Menteşeler, Karesiler var. Bunları kullanamayız mı? Bunların da sınırları çok belirgin değil, oynak. Ne zaman bir yerin Menteşe beyliğine ne zaman Teke beyliğine ait olduğunu tespit edemiyoruz. Veya sık sık el değiştiriyor. Ben bir şehirden bahsederken, çok sık el değiştirmiştir tabirini kullanırım. Zaman zaman Menteşe beyliğine zaman zaman Teke beyliğine geçmiştir diyorum. Orta çağ tarihini profesörü Abdülkerim Özyaydınlı'ya da sordum. Şunların sınırlarını tam bir tespit edebilir miyiz? diye. Bu beylikler dönemi isimlerini. Menteşe nerede başlıyor, Saruhan nerede başlıyor, Hamit nerede başlıyor, Tekeoğulları beyliği nerede başlıyor? "Çok zor hocam dedi yapamayız" dedi. O kadar sınırları oynak olan bir bölge. Bunu bölge ayırımında biz kullanamayız. Yani bizim kültürümüzle ilgili olsa da, Türk tarihi ile ilgili de olsa kullanamayız. Onun için de onu kullanamamışız. Bölge adında kullanamamışız, ama küçük yöre adında isabetli bir şekilde kullanılmıştır. Menteşe yöresi diyorum, Saruhan yöresi diyorum. Ege Bölgesinin parçalarında bugün kullanılıyor.

Bir anı anlatayım. Ben Ege Bölgesi, dedim ya coğrafi bölge anlatıyorum. Ege Bölgesi okuttuğum bir sene, yöreleri de

okutuyorum. On kadar yöreye ayırıyorum. İkinci semestr de şuraya gelmiştim, Saruhan yöresi okutuyordum. Bir oğlum oldu. 1982 tarihinde. O günlerde burayı okutuyordum. Adını Saruhan koydum. Benim ikinci oğlumun adı Saruhan'dır. Bununla ilgili. Saruhan esprili bir çocuk oldu. İleride isminin kökenini öğrenince, çalıştıyordum, koleje girme sınavlarında falan, yöre adı geçiyor. Şu yörenin adının da Menteşe yöresi olduğunu öğrenince, baba: iki hafta sonra doğmuş olsaydım. Adım Menteşe mi olurdu? bir espri yapmıştı. Sayın Dekanım özür dilerim. Bilimsel konu ancak sohbet şeklinde olduğu için yadığamayın.

Dekan Prof. Dr. Mustafa Özkan: Sizin bu esprinize bir katkı sağlayayım bende. Bizim rahmetli hocamız Saadettin Buluç'ta Yusuf-u Züleyha metnini çalışırken oğlu oluyor. Adını Yusuf, daha sonra doğan kızının adını da Züleyha koyuyor.

Bazı yerlerde küçük dağ silsilelerinde bu adları vermekte de beis görmemişiz. Ancak bölge adı olarak kullanmamışız. Mesela Timur'dan sonra bir İsfendiyar beyliği vardır. Biz bu dağlara Küre dağları da deriz. Yani Batı Karadeniz Bölümü'nün üç sırasından birincisine İsfendiyar dağları da deriz. Küre dağları da deriz. İsfendiyar dağları adını kullanmamızda tarihimizden. Tabii büyük bölge adı olarak bu adları kullanmıyoruz, ama küçük yerler için kullanabiliyoruz. Bizans dönemi de hiç Roma'nın isimlerini kullanmadı. O Roma dönemiyle bitti saydığımız isimler. Bizans bambaşka bir sistemdedir. İdari birimlerin adı *themadır*. Anadolu Bizans döneminde *themalara* ayrılmıştır (Şekil).

Şekil 1. Bizans İmparatorluğu zamanında Anadolu ve çevresinin idari bölünüşü (Haldon, 1999)

Thrakesion, *Opsikion* gibi tuhaf tuhaf isimleri var. Bir tanesini hiç yadırgamıyoruz. Onlardan birisi de Tema Anatolikon, Bizans'a göre güneşin doğduğu yer. Biz onu Türkçe söyleyişi olarak bugün hiç yadırgamayacak şekilde, Anadolu'ya çevirmişiz. Bizans'tan kalma bir isimdir Anadolu, Türkçe değildir, Türkçe izlenimi verir. Ama hiç yadırgamıyoruz. Onu tarihimizde de kullanıyoruz. Ne olarak kullanıyoruz? Bazen coğrafi isim olmuştur. Bizans'ta idari isimdir. Themanın adıdır. Osmanlı da ise bazen idari isim, bazen de coğrafi isim olmuştur. Mesela, Anadolu Eyaleti diye bir eyalet var. Merkezi bir ara Kütahya, bir ara Ankara olan büyük bir eyalet. Anadolu idari isim. Sonra bugün de idari isim değil Anadolu, coğrafi bir isimdir. Hiç yadırgamadan onu da kullanabiliyoruz. Evet, bunları kullanamayacağımıza göre, ne kullanacağız? 1941 de Ankara'da toplanan uzun tartışmalardan sonra, 7 coğrafi bölge tespit edildi (Şekil 2).

Bununla ilgili çeşitli tartışmalar vardır. Geçelim coğrafi bölgelere. Adını vermek istemediğim bir meslektaşımız, bölge sınırlarının ortaya konmasında coğrafya egemen olmamıştır diyor. Bana göre, kenardakilere Karadeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi adı verilmesi tamamen coğrafidir. Karadeniz de, Marmara da ve Ege ve Akdeniz de birer coğrafi isimdir. Coğrafyaya göre verilmiştir. Ötekiler ise Anadolu ismini almış bir coğrafi

isimdir. Anadolu yarımadasının bulunduğu yere göre, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu adı verilmiştir. 1941 de bu tespit edildi. Bir köşe yazarı arkadaş diyor ki, Eylül 2010 da yazdığı köşe yazısında, "devletin baskısı ile batıdan gelen profesörlerin baskısı ile Türkiye bölünmeye ilk adımlarını burada attı" diyor. Bunu da, çürütmek çok kolay. 1941 den 15 sene evvel dönemim, daha harf inkılabı yok. 1926'da yazılmış bir kitabın kapağını gösterelim: "Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Coğrafya Dersleri" (Fotoğraf 3).

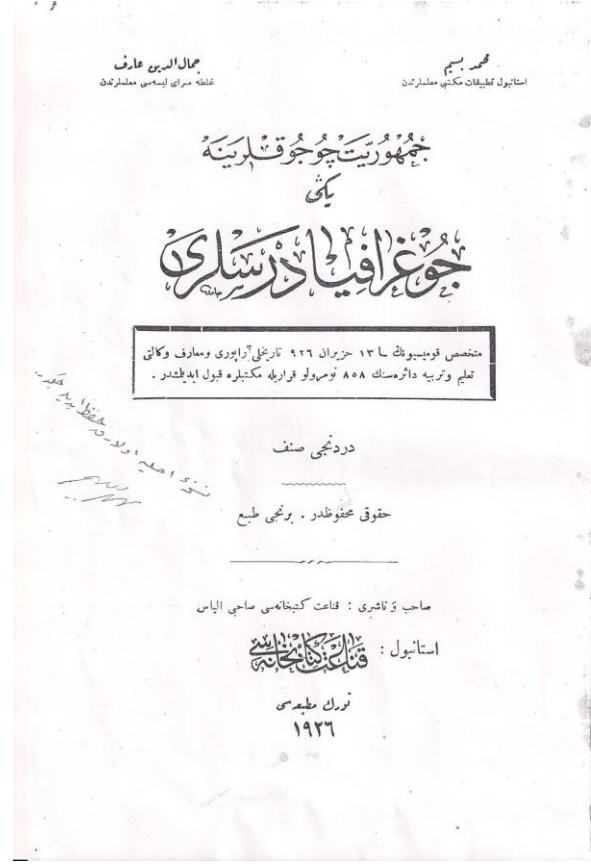
Cumhuriyetin başı, ama harf inkılabından önceki seneye ait bir kitap. 1927–1928, Latin harflerine geçilmiş. Cumhuriyet ilan edilmiş, üç senedir cumhuriyet var, ama henüz eski harfler kullanılıyor. Yazarlarını yine rahmetle anarak isimleri okuyalım (yanlış bilgiye sebebiyet vermemek için belirtelim. Soyadı kanunu bu tarihlerde yok. Türkiye'de Soyadı Kanunu 1934'te çıkmıştır). Mehmet Besim, yani Besim Darkot, diğeri Cemallettin Arif, yani Cemal Arif Alagöz, soyadı kanunu çıkmazdan evvel. İki arkadaş beraber kaleme almışlar. Böyle bir şey yapmışlar. İçinde bir harita var. Kapağını açınca görülen, şu yazı da enteresandır. Bunu da ekleyelim. Besim beyin el yazısı ile kapakta "Nüsha-ı aslı olarak hıfzedecektir" diye yazılmış, Mehmet Besim "asıl nüsha olarak saklanacaktır" diye el yazısı ile o kapakta duruyor (Fotoğraf 4).

Şekil 2. Türkiye'nin coğrafi bölgeleri (Darkot ve Motta, 1975)

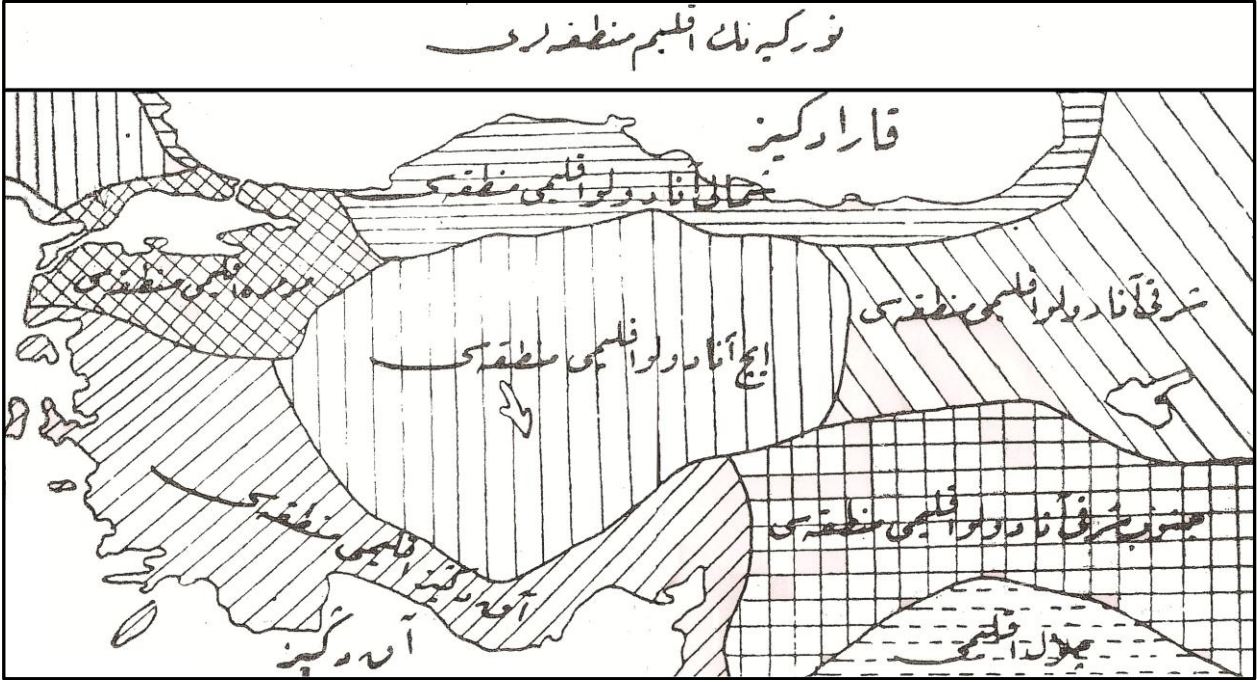
Fotoğraf 3. Mehmet Besim ve Cemalettin Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Coğrafya Dersleri" isimli Arap harfleri ile hazırlanmış kitabın ön kapağı.

Fotoğraf 4. Mehmet Besim ve Cemalettin Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Coğrafya Dersleri" isimli Arap harfleri ile hazırlanmış kitabın iç kapağı

Şimdi asıl Besim beyin 1926 da kullandığı bir harita (Şekil 3), Bölge Taksimi, evet o kitapta bunu kullanıyor. Bugünlere ne kadar benziyor. Yani 1941'dekinden 15 sene evvel, Besim bey bunu düşünmüş. Hasan Âli Yücel bir kongre toplayın demeden evvel, Köşe yazarının dediği gibi, diyor ya öyle bir şey "Avrupalılar söyledi" diye. Onlar empoze etmeden evvel. Şarki Anadolu İklim Mıntıkası, İç Anadolu İklim Mıntıkası, İç Anadolu o tarihlerde var. 1926'da... Marmara İklim Mıntıkası, yalnız şöyle bir fark var. Ege ile Akdeniz'i birleştirmiş. İklim bölgeleri olarak Akdeniz İklimi Mıntıkası. Dediği doğru, Ege'de Akdeniz iklimi var. İklim'e göre almış. Şimdi bir cevap daha çıkıyor. Bölgelerin sınırlarının sadece rölyefe bağlı çizildiğini söyleyenler var. İklim'e göre çizilen bir harita, bugünkü

sınırlara ne kadar uyuyor. Bu da onlara bir cevap (Besim bey, bizim sınırlarımız dışında çöl iklimini göz önünde bulundurarak, hilal şeklinde Çöl İklimi demiş. Bu da güzeldir. Batıların kullandığı bir coğrafi terim var. Onu ben de kullanırım. Çölden gelince, o hilal şeklindeki kenar, çöle göre yani bizim Güneydoğu Anadolu'nun kuzey kenarı çöle göre çok yeşildir. Çok mümbittir. Biz buna coğrafyacılar Mümbit Hilal deriz. Fransız coğrafyacıların "croissant fertile" Dediği bir hilal, bizim rahmetli hocalarımız da kullanmışlar. Verimli hilal, hilalin de öz Türkçesi Ayça'dır ama kullanmamışlar. Yani verimli hilal, mümbit hilal olarak kullanmışlar. Onun da sınırını çizmişler. O sınırın hilal şeklinde olması önemli. Hilal tabiri yerinde bir tabir.

Şekil 3. Besim Darkot'un hazırladığı Türkiye İklim Bölgeleri Haritası (DARKOT ve ALAGÖZ, 1926)

Evet, neleri esas almış, bu tenkit edenlerin söylediği gibi sadece rölyefi değil iklimi de esas almış. Rölyef de iklim'e sebep olanlardır. Ondan sonra doğal bitki örtüsüne de sebep olan hem iklim hem rölyef. Mesken tipine de sebep olan düz damlı olmasıyla, çatılı olmasına da sebep. Hem rölyef, hem iklim. Çok kar yağan yerde, düz dam yapamazsın, Doğu Karadeniz'de düz dam yoktur. Ama iç Anadolu düz damlıdır. Coğrafyanın sorunu. Düz damlıyla dik çatılı meskenlerin sınırını da çizsen bunlara üç aşağı beş yukarı uyar. Hemen hemen sınırları ayındır. Çok katı anlamadıktan sonra problem yoktur. En sonunda sözü bir

yere bağlayacağım. Bu sınırları da çok katı anlamamak lazım. Çok katı anlamaktan çıkıyor bu tartışma.

Evet, coğrafya kongresi bu sınırları çizirken neye dikkat etti. Bazı şeylere dikkat etmiş. Bir nehri alırken sınır olarak, devlet sınırında olduğu gibi, talvegini almamış. Devlet sınırında talvegdir esas. Yani nehrin en derin noktalarını birleştiren çizgi. Lozan antlaşmasında çok konu olmuştur. Ben daldan dala atıyorum ama, sonra dönerim. Lozan antlaşmasında batılılar çok diretmişlerdir, "Türkiye-Yunanistan sınırı Meriç'in sol kenarından geçsin" diye. Meriç'in ortasından değil, sol kenarından geçsin diye diretmişlerdir. Kabul edilmemiştir. O kabul edilseydi ne

olurdu? Kabul edilseydi, bu taraftaki bir köylü kilimini bile yıkayamazdı Meriç'te. Meriç'in tamamı onlara ait olacaktı. Ayağını sokamazsın, oltayla balık tutamazsın. Çünkü o zaman orası Yunanistan'ın doğu sınırına girer. Lozan antlaşması sırasında İsmet Paşa bir ara dönemde geri döndüler (Lozan antlaşması iki safhadır). Heyet bir ara yurda dönmüş, ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. İsmet Paşa'nın batılı devlet delegelerine, delegasyon başkanlarına bir güzel mektubu var. "Olmaz" diyor. "Talveg" tabirini kullanıyor ki talveg coğrafi bir tabirdir (TUNCEL, 2004: 189). Vadinin en derini kısımlarının birleşimi. İsmet paşa Lozan'daki mektubunda, Lozan'da bir talveg tabirini kullanıyor. Talvegden geçmesi lazım diyor. Ve ısrar ediyorlar. Hakikaten de bugünkü sınır talvegden geçiyor. Yani yarısı bizlerin yarısı onların. O yarı talvegin şekline göre bazen bize yarından az kalır, bazen çok kalır. Bazı yerlerde orta çizgidir. Mesela Arpaçay'da Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırdaki orta çizgi kabul edilmiştir. Talveg nasıl görülür? Görülmez değil mi? Sondajlarla tespit edilir. Yani benim söylemek istediğim, bugün eskileri rahmetle anmak lazım. İsmet İnönü'nün talveg tabirini bilmesi, kullanması önemli.

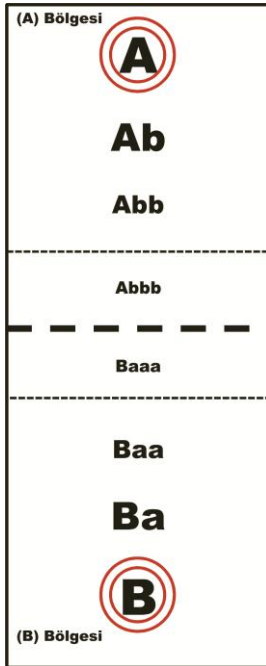
Evet, devlet sınırı talvegden geçer veya orta çizgiden geçer. Yani bir taraf başka bir taraftadır bir taraf başka bir taraftadır. Coğrafya kongresi böyle mi yapmış. Hayır, yapmamış. Adapazarı ovasını düşünün. Sakarya'nın iki tarafında yer alıyor. Burada Sakarya nehrini sınır alırsak ne olur? Aynı coğrafi karaktere sahip bir bütünü, yani Adapazarı ovasını, ürünleri aynı, ürün deseni aynı, yapısı aynı, iklimi aynı bir şeyi ortadan suni olarak ikiye böleriz. Böyle olmaz. Maksat ne coğrafi bölge sınırından, farklılıkları ayırarak geçmek. Adapazarı ovasında sınırı ovanın doğu kenarına çekmişiz. Ova biter, sınır geçer. İstanbul'dan Ankara'ya yolculuk yaptığınızı düşünün. Ama bunu TEM'den düşünmeyin. E-5'ten (Şimdiki D-100'ten) düşünün. Şimdiki otobanlarda rölöfe çok iyi izlenemiyor, eski yoldan bunu izlemek daha kolay. Bir eşige gelirsiniz, bunun adı Gümüşova eşiği'dir. Tırmanmaya başlıyorsunuz, her şey değişir. Alüvyal saha bitmiştir, daha başka bir manzara çıkmıştır. Bitki örtüsü ormanlık görünüşe kavuşur. Şimdi maalesef her yer betonlaştı, bunu izleyemezsiniz, ama benim talebeliğimde bu farklılık çok güzel izlenirdi. Sözü ettiğim noktada kerpiç inşaat bitmiştir, kırsal kesimlerde köşeleri çatmalı ahşap meskenler ortaya çıkmıştır. Bunlar hep coğrafyanın farklılıkları. Gene cevap olarak arkadaşlar sadece iklim değil, sadece yüzey şekilleri değil; bir coğrafi birim alüvyal ovanın kenarına iterek, eşiği öbür tarafa bırakarak sınırı geçirir. Burada Gümüşova Eşiği deriz ona. Düzce ovası ile Adapazarı ovasının Hendek ovası kısmını ayırır. Bütün görüntü yavaş yavaş değişir, sınır böyle bir yerden geçirilmiş.

Ama bazı vadiler var ki; böyle etrafında genç alüvyal dolgu yoktur, dik "V" şeklinde çok dar bir vadi, oradan

coğrafi bölge sınırı geçirmeyi Coğrafya Kongresi yadırgamamıştır. Örnek bu sefer demiryoluyla Ankara'ya gidelim. Trenle İstanbul'dan Ankara'ya gittiğinizi düşünün. Hep Sakarya'yı izlersiniz, izlersiniz, izlersiniz ama Vezirhan istasyonu diye bir istasyona geldiğiniz zaman; yine bir akarsu izlersiniz ama o, Sakarya değildir artık. Sakarya'nın bir kolu olan Karasu vadisidir. O Sakarya vadisi değildir. Vadinin yukarı kesimlerini görmek için trenin penceresini açıp başınızı dışarı çıkarıp göğe bakmanız gerekir. O kadar diktir. Bu kadar dik vadilerde beis görmemiş kongre. Böyle yerlerde Marmara bölgesiyle Karadeniz bölgesi o vadiye üst üste çakışıyor. O vadi birazcık Bilecik istasyonun olduğu yerde genişler, ondan sonra Küplü'ye doğru gittiğimiz zaman doğruya doğru tekrar darlaşır. Daha sonra Bozüyük ovasında İnönü'ye doğru tekrar açılacaktır. O çok dar bir vadidir. Öyle yerlerden geçirilmiştir. Dağlarda ise, dağları sınır olarak almıştır, ama dağlar sınır olarak alındığı zaman, dağın doruklarından geçirmemiştir. Doruk hattından geçirmemiştir. Yani en yüksek noktaları birleştiren çizgiden geçirmemiştir. Neden? Aynı coğrafyayı ikiye bölmüş olacaktı. Aynı coğrafi yapı, jeolojisi aynı, bazen kuzey yamaçla güney yamaç jeolojik açıdan değişebilir ama genelde aynıdır. Dağ, bir bütündür. Ne yapmıştır Coğrafya Kongresi? Dağı bir bölgeye bırakmıştır, dağın eteğindeki düzlüğü başka bir bölgeye. Ama dağın eteğindeki düzlükte, dağın eteklerindeki yerleşmeyi o bölümdeki ovaya eklemiştir. Ekonomisi oraya bağlı, ekonomik coğrafyası oraya bağlı, o bölgeye bırakmıştır. Kesif nüfus şeridinin üzerinden geçirecek, depresyonun ve depresyonun kenarındaki nüfus şeridini bir bölgeye; dağı da başka bir bölgeye bırakmıştır. Hâlbuki ülke sınırlarında dağlık alanlardan geçen örnekler var. Burada böyle bir ayırım söz konusu değil.

Burada yanlışlık neden çıkıyor. Yanlışlık, yani tenkit edenlerin yanlışlığı, coğrafi bölge sınırlarını kesin kabul etmelerinden kaynaklanıyor. Coğrafi bölge sınırlarını çok katı olarak düşünenlerin yanlışlığı da şuradan çıkıyor: Coğrafi bölge sınırı ile idari birim sınırları aynı değildir. Veya komşu ülkeleri ayıran siyasi sınırları coğrafi bölge sınırları ile karıştırıyorlar. Türkiye 81 ile ayrılmış, bu illeri ayıran sınır çizgileri yasa ile çizilmiştir. Arazi üzerinde bir tebeşirle çizilmiş değildir, tel örgüsü de yoktur. Ama bu sınır vardır. Sivas'tan doğruya doğru giderken karayoluyla, Sivas'ın eski adıyla Ağvanis (Gölova) ilçe merkezinden geçtikten biraz sonra Erzincan sınırına girersiniz. O sınır öyle kesin bir çizgidir ki; yasaya göre. O çizginin bu tarafı kesin olarak Sivas ili iken, öbür tarafı kesin olarak Erzincan ilidir. Bundan 1 metre önce bir suç işlerseniz; Sivas mahkemelerine gitmek zorundasınız, bir metre ötesinde bir suç işlerseniz Erzincan mahkemesine. Çünkü o yasa ile çizilmiştir. Yazık ki beni tenkit eden bir arkadaşımız yasayla çizilmiş sınırlar tabirini kullanıyor aynen, kongre kararlarında. Kongre kararları yasayla çizilmiş olur mu? Mesela il sınırları gibi

devlet sınırı da yasayla çizilir. Uluslararası antlaşmalarla çizilir. Sonra iki tarafın parlamentosundan geçerek kanunlaşır. Türkiye-Suriye sınırı, güney demiryolunun 7,5 metre güneyinden geçirilmiştir. Bir adım atarsanız Suriye'dir. Bir adım bu taraf Türkiye'dir. Kesindir. Bu yasalarla çizilmiştir. Ama bizim sınırlarımız (coğrafi bölge sınırları), bu arkadaşın ifade ettiği gibi; yasalarla çizilmiş sınır değildir. Büyük tartışmalardan sonra belirlenmiştir. Ve bu sınırı katı anlamamak, il sınırı gibi, devlet sınırı gibi katı anlamamak lazımdır. Onun için ben şöyle bir formül kullandım (Şekil 4): İki tane bölgemiz olsun; coğrafi bölge. Birinin adı A bölgesi, İç Anadolu, Doğu Anadolu demeyelim. A bölgesi, A coğrafi bölgesi. B coğrafi bölgesi, bunun tam ortasında B karakterleri egemendir. Öbürünün tam ortasında, A bölgesinin ortasında A karakterleri egemendir. A'dan B'ye doğru yola çıkalım, B'ye doğru yol aldığımız zaman; b bölgesine doğru a, biraz küçülür. A karakterleri azalmaya başlar. Aynı zamanda yanında da b karakterleri çıkmaya başlar. Biraz sonra a biraz daha küçülür yani a bölgesinin karakterleri azalır, b ile eşitlenir. B'ye geçeceğimiz zaman, aynı karakterler daha o bölgeye sınırı, arkadaşların katı anladığı sınırı geçmeden başlar. Ortaya geldiğimiz zaman dengeli bir durum gibi bir intikal sahası, ondan sonra küçük bir b, iki a bir a'ya indi. Ortaya geldiği sonra. Yani böyle anlamak lazım, demek ki keskin bir çizgi şeklinde değil, coğrafi şartların yavaş yavaş değiştiği bir intikal şeridi olarak düşünmek lazım. Böyle katı düşünmezlerse, problem çıkmaz.

Şekil 4. Bölgeler arasındaki sınır ve sınır bölgelerindeki ilişkilerin şematik gösterimi.

Ben sınırların kesin olduğunu savunmuyorum. Ben de bir yerde söylemiştim. Bir röportajımda; Tuncel bile, Bile'yi bilerek kullandım. "Metin Tuncel, bile rötuş yapabilir" demiştim. Rötuş yapılabilir. Bilimsel bir mesele daima tartışmalıdır. 70 sene geçmiş, tartışılacak, ama katı anlamayacaksınız. Sırrı Bey (Prof. Dr. Sırrı Erinç) diyor ki; "Bayburt niye Karadeniz Bölgesi'nde", Sırrı Bey'e göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde, olabilir tabii, haklıdır. Biz, hatta bölgelerin kurucusu rahmetli Besim beyle bir seyahatimizde Vavuk dağından geçerken, "Evet" dedi. "Bu Doğu Anadolu ile Karadeniz Bölgesi'nin arasındaki sınırı biraz daha düşünmemiz lazım". Bölgelerin banisi bile katı değil, tenkitçiler katı. Bölgeyi savunanlar katı değil, tenkit edenler çok katılar.

Bölge sınırları tartışılabilir, ama Gazi Üniversitesindeki arkadaşımızın dediği gibi "bölge olmasın" olmaz. Çünkü bölgeye ayrılmadan, hiçbir ülke bölgelere ayrılmadan anlatılamaz. Bölgeyi genel anlatırsınız, sonra bölüme geçersiniz, sonra yöreye geçersiniz. Eğitimde böyledir. Eski hocalarımızın tabiri ile külden cüze. Bu arkadaşlar bu sınır konusunu çok katı anlamasalar. Sınırlar üzerinde tartışmak yerine, yöre çalışmaları yapsalar, yöre çalışmaları Türkiye'de çoğalır zaten bu iş kendiliğinden hallolur. Demek ki külden cüze yerine, cüzden küle eskilerin tabiriyle küçükten büyüğe gidip sonra tekrar düşünmek lazım. Tartışılabilir, tartışılmıştır da. İsimler de tartışılabilir. Bir arkadaşımız, Kuzeybatı Anadolu diyelim dedi. Örnek var, kimse mahkemeye vermedi. Arkadaşımız söyleyeceğim. Rahmetli Ahmet Necdet Sözer. Bir yaylacılık çalışmasında: "Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık" diyor (SÖZER, 1972). Coğrafi taksimatta Kuzeydoğu Anadolu diye tabir yok. Şuna Kuzeydoğu Anadolu dedin, niye diyorsun? diye kimse sual sormaz. Ben biraz abartarak konuşmayı severim. Hiç kimse de Ahmet Necdet Sözer'i, sen nasıl böyle dersin, diye de mahkemeye vermedi. Bu arkadaşımızın dediği gibi çünkü o sınırlar kanunla çizilmiş değil.

Coğrafi bölgelerin banisi Besim Beyin (Besim Darkot) Sırrı Beyle (Sırrı Erinç) yazdığı bir makaleden örnek verelim. Hepiniz bilirsiniz, çift imzalı bir makale: "Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler" diye bir makaleleri var (DARKOT ve ERİNÇ, 1953-1954). Güneybatı Anadolu diye bir bölge taksimattı Coğrafya Kongresi'nde yok. Coğrafya Kongresinde en etkin rol oynayan Besim Bey de bu tabiri kullanıyor, beis görmüyor. Ben batı Anadolu'yu kullanıyorum, ama içbatı Anadolu'yu Ege bölgesi başlığında ele alıyorum. Batı Anadolu da bir yer. Türkiye'nin bir batısı var. Batı Anadolu dediğimiz zaman iki bölgeyi birden kastediyorum. Marmara ve Ege bölgelerine toplam bir şey söyleyeceksem, Batı Anadolu dediğim oluyor. Örnek Ege bölgesinin en yüksek dağı dediğim zaman 2528 m Honaz dağı diyorum. Honaz dağı başka bir ifadeyle söyleyince batı Anadolu'nun ikinci büyük dağı dediğim de oluyor. Çünkü batı Anadolu dediğimde Marmara'yı alıyorum Honaz

dağı Uludağ'dan daha alçak. Batı Anadolu'nun en yüksek dağı Uludağ. Ama Honaz ikinci yüksek dağı. Orada Batı Anadolu demekle bir beis görmüyorum. Yani katı değil, bütün arkadaşların yanılışı bunu katı olarak anlamalarıdır.

Katı olarak anlamayınca siz bunu tartışabilirsiniz. Tabii bilim adamları, bunu bölgeler dersinde anlatacak, dersinde tartışacak. Bir başka arkadaşınız, şu anda Sakarya Üniversitesinde, Doğu Anadolu'yu üçe ayırılım, diyor. Üç ayrı bölge çıkaralım diyor. Farklılıkları söyledik. Zaten ben de Doğu Anadolu'yu anlatırken içinde farklılıklar var diyorum. O farklılıklar da nasıl, yöreler işte o farklılıkları ortaya koyuyor. Kuzeydoğusunu ayırılım, diyor. Hiç benzemezmiş! İğdir Kars'a benzemezmiş. Doğru benzemez. Kars'tan kalkıp Kağızman'a gittiğimiz zaman Kars 1700 m'dir. Arada Paslı boğazı vardır. Orada 2200 m'ye çıkarız. Ondan sonra gömük Aras vadisinde, Kağızman'da tekrar çukura ineriz. Ne olur. Kars platosunda meyve ve sebze yetiştiremezsiniz. Kars meyvesini nereye ısmarlar? Kağızman'a ısmarlar. Kuş uçuşu 50 km'dir Kars'la Kağızman arası ama, coğrafya tamamen farklıdır. Bölge içindeki farklılıkları yöre olarak ayırıyorum.

Kars türküsünde diyor ki "Kağızman'a ısmarladım nar gele nar gele". Burada nar sembol. Bütün meyveleri kapsıyor. Kars ile Kağızman arasındaki ulaşımı şimdi değil, eskiye göre düşünürseniz; ulaşımın bu kadar hızlı olmadığını göz önünde bulundurursanız bu çok daha anlamlı. Ancak ve ancak yakın yörenin meyvesi Kars'a gelir: Kağızman'dan gelir. Şairin maksadı o değil tabii. Onun maksadı ikinci satır.

"Kağızman'a ısmarladım nar gele nar gele.
Gümüş kemer ince bele dar gele".

Şair onu düşünüyor ama ben sonuç coğrafyanın şairi olarak nasıl etkilediğini, o koşulda yetiştirdiğini, coğrafyanın nasıl etkilediğini düşünüyorum. Coğrafya etkiliyor. Coğrafyanın etkilemediği hiçbir şey yoktur sayın Dekanım. Coğrafya halk türküsü sözünü de etkiliyor. Onun kafasındaki kemer ince bele ama, o farkında olmadan belli

bir coğrafya dersi vermek maksadıyla değil, kafiyeyi uydurmak için coğrafyadan faydalanıyor. O kadar büyük fark var. Bende bu farklılığı yörelerle belirtiyorum.

Onun için gençlere diyorum ki; yöre çalışmaları yapın. O katı sınırları da kafanıza takmadan, mesainizi daha çok yörelere harcayın. Eğer bu farklılığı esas alırsak; birçok tipik örnek var. Nasıl yapacağız? Akdeniz bölgesi, Akdeniz bölgesinin işte şöyle bir Teke yöresi var. Teke yöresinin ortası Elmalı ovası. Akdeniz'in yanı başında. Akdeniz'den ayrı bir bölge yapmak lazım. Doğru ama bölge sayısını da 500'e yakın çıkarırız bu gidişle. Evet, bölge ayrı, yöre ayrı. Şu atnalı biçimindeki parçanın içi hidrografya bakımından Akdeniz'e benzemez, dışa akışlı değildir, kapalıdır. İç Anadolu'yu andırır. Yükseklik 1100 m'dir, Elmalı ovasında. İç Anadolu'nun temel zeminindedir. Doğal bitki örtüsü steptir. İç Anadolu çevresine doğru değişir. Tam tabanında Elmalı ovasında böyledir. İklimi de öyledir, ürünleri de öyledir. Narenciye orada biter, hububat sahasıdır. Yani "Akdeniz bölgesinin içinde bir İç Anadolu minyatürüdür", derdim ben derslerimde. Bilmem Akdeniz bölgesi okudunuz mu benden? E bu çok katı sınırları düşününce, bunu ayrı bölge olarak da düşünebiliriz.

Rahmetli Sırrı Bey hocamız, eğer genel olarak anlatılırsa; "bir bölge bir yöre: yüzey şekilleri, iklimi, nüfusu, sanayisi ile o bir katalogdur" derdi. Onun içinde de farklılıklar ele alınmalıdır. İlk defa bir asistanına doçentlik çalışmasında, Samanlı dağlarında bu denemeyi yaptırdı. O (Prof. Dr. Turgut Bilgin) Samanlı dağları içinde küçük alt yörelere ayırdı. Sırrı Bey'in emri. Coğrafya budur. Farklılıkları seçmektir. Arkadaşımızın, Sakarya Üniversitesinden olan arkadaşımızın tabiri, Doğu Anadolu'yu üçe ayırırsak da bir şey değişmez. Yine aynı şekilde birden geçilmez ki, yine yavaş yavaş geçilir yine intikal şeklinde geçilir. İşte bunu size aktarmaya çalıştım.

Eğer sizi çok yorduysam, affola. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Fotoğraf 5. Konuşma sonrasında Prof. Dr. Metin Tuncel dinleyicilerin sorularını cevapladı.

SÖZÜ EDİLEN KAYNAKLAR

- [DARKOT] Mehmet Besim ve [ALAGÖZ] Cemalettin Arif (1926). *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Coğrafya Dersleri*. Devlet Kitapları.
- DARKOT, B. ve ERİNÇ, S. (1953-1954). "Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler". *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 5-6: 179-196.
- DARKOT, B. ve MOTTA, G. (1975). *Modern Büyük Atlas*. İstanbul: Arkın Kitabevi.
- HALDON, J. (1999). *Warfare, State And Society In The Byzantine World 565-1204*. Routledge
- TUNCEL, M. (2004). "Meriç". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28: 188-190, İstanbul.

- TUNCEL, M. ve GÖÇMEN, K. (1973). "Köyceğiz-Fethiye yöresinde bazı coğrafi gözlemler". *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 18-19: 111-138.
- YİĞİT, A. (1996). "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (1): 357-376.
- SÖZER, A.N. (1972). *Kuzeydoğu Anadolu'da yaylacılık*. Ankara.
- http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Byzantine_Empire_Themes_1025-en.svg&filetime_stamp=20090430134628

Hakkında

Prof. Dr.
Metin TUNCEL
Türk Coğrafya Kurumu Eski Başkanı
Ve Emekli Öğretim Üyesi
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
Laleli/İstanbul

Bölgesel yaklaşımla Türkiye'nin coğrafi bölge, bölüm ve yöreleri hakkında çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Darkot ile birlikte Ege ve Marmara Coğrafi Bölgeleri kitaplarını yazmıştır. Yer değiştiren şehirler, Türkiye'de şehir yerleşmeleri konularında yayınları vardır. Son yıllarda çalışmalarını şehirlerin tarihi coğrafyası üzerine sürdürmektedir.